

Undervisningens utgångspunkter – för elevhälsan

Referensdokument

Detta dokument innehåller referenser till texten på webbplatsen <https://www.spsm.se/studiepaket-amnesomraden/moment-4/undervisningens-utgangspunkter--for-elevhalsan/>.

Version 1.0

Uppdaterad 2024-11-22

Innehåll

Undervisningens utgångspunkter – för elevhälsan	1
Elevers förutsättningar	1
Elevers röst	9
Den sociala lärmiljön	10
Den pedagogiska lärmiljön	11
Den fysiska lärmiljön	12
Sammanfattande frågor	13
Referenser	15

Undervisningens utgångspunkter – för elevhälsan

Den här sidan vänder sig till dig som arbetar inom elevhälsan med elever som läser ämnesområden i grundskolan, gymnasieskolan och Komvux som särskild utbildning. Elevhälsans olika kompetenser har en viktig roll för att bidra med förståelse om konsekvenser av funktionsnedsättning utifrån både medicinska och pedagogiska områden.

Alla som arbetar med att planera undervisning och ge eleven förutsättningar för lärande behöver ha grundläggande kunskap om bland annat elevens förutsättningar, intressen och sätt att kommunicera. Valet av pedagogiska insatser behöver också ta hänsyn till vilka konsekvenser som ett specifikt syndrom kan medföra. För att ta reda på det kan du och dina kollegor behöva prata med elevens vårdnadshavare.

Här har vi sammanställt en lista över ämnen som kan vara aktuella att ta reda på mer om i sådana samtal och i egna observationer. Listans innehåll utgår delvis ifrån ett frågeformulär från Videntcenter för dövblindfödda i Danmark (Andersen & Rödbroe, 2002). Tanken med listan är att elevhälsan kan välja ut ämnen att samtala om, exempelvis vid handledning till arbetslaget för att hitta framgångsrika undervisningsstrategier. Valda delar av listans ämnen kan även ingå i elevhälsans utredningsarbete.

Efter överenskommelse med vårdnadshavare kan frågor som dessa även ställas till andra berörda personer runt eleven, till exempel i samverkansmöten eller vid kartläggningar.

Elevers förutsättningar

Det här avsnittet om elevens förutsättningar inleds med kortfattad information om våra sinnen. Utforska hur eleven använder sina olika sinnen och hur de stödjer varandra, något som du kan läsa mer om i *Sinnenas samspel – en artikelsamling av David Brown* (Brown, 2013).

Funktionell syn

En undersökning hos optiker eller synmottagning visar till exempel hur mycket vi ser på långt håll men den ger inte information om hur hjärnan

tolkar synintrycken. Därför är det viktigt att även ta reda på elevens funktionella syn, det vill säga hur eleven tolkar det som hen ser.

Om det finns svårigheter med tolkningen kallas det för en hjärnsynskada. På engelska heter det Cerebral Visual Impairment och förkortas till CVI även på svenska. CVI kan innebära svårigheter att gå i trappor, att känna igen ansikten och att hitta saker som ligger på ett mönstrat underlag (Möller, 2008).

För barn i i-länder är CVI den vanligaste orsaken till deras synnedsättning och CVI är vanligt förekommande när en person har en CP-skada, intellektuell funktionsnedsättning och epilepsi (Anthony, 2020).

Läs mer om visuell perception och förslag på underlättande strategier på sidan CVI och APD hjärnskador som påverkar syn och hörsel i *Studiepaket ämnesområden*.

Funktionell hörsel

En hörselundersökning på en audiologisk klinik eller hos skolsköterskan visar hur mycket en person hör, resultatet dokumenteras i ett audiogram. För att få information om hur hjärnan tolkar det som en elev hör är det viktigt att även ta reda på elevens funktionella hörsel. Om det finns svårigheter med tolkningen kallas det auditiv perceptionsstörning, som kan förkortas till APD.

I praktiken innebär det att även om audiogrammet visar att eleven har en god hörsel kan hen ha svårigheter att tolka det som hen hör. Utifrån att elever med intellektuell funktionsnedsättning kan ha svårt att beskriva vad de hör behöver omgivningen stötta dem i detta. Elevens funktionella hörsel kan då undersökas vid en audiologisk klinik.

Smaksinne

Det är ovanligt att inte ha någon smakförmåga, men förmågan kan påverkas av vissa läkemedel, sjukdomar med mera. Att ha tillgång till smakförmåga retar aptiten och ger skydd mot gifter. Smakminnen förknippas även med hörsel- och synintryck. En smakupplevelse kan också stärka elevens kunskapsutveckling exempelvis genom att hen får stöd i att komma ihåg namnet på en frukt genom att få smaka på frukten (Brown, 2013). Elever kan reagera på matens färg, form och konsistens. Det kan till exempel visa sig genom att en elev under en period bara äter mat i en speciell färg eller med en viss konsistens, medan andra har svårt för att maten är blandad.

Luktsinne

Luktsinnet är betydligt känsligare än smaksinnet. De andra sinnessystemen passerar ett område i hjärnan, thalamus, för att kategoriseras i vad som kräver vår uppmärksamhet eller inte. Luktsinnet sorteras och analyseras inte utan ger en direktkontakt mellan hjärnan och världen. Det innebär istället en snabb direktkontakt med det limbiska systemet som styr drifter och primitiva instinkter, och registrerar minnen och känslor. Det finns studier som på tyder på att vår förmåga att minnas fakta förstärks betydligt om inläringen kombineras med lukt- och doftupplevelser (Brown, 2013).

Eftersom doftminnen kan skapa en stark och omedelbar respons kan det vara viktigt att veta hur en elev upplever olika dofter. Till exempel kan doften av sjukhus återuppväcka svåra minnen. Dofter kan också förstärka elevens inläring på liknande sätt som smaken. Eleven kan till exempel få stöd i att komma ihåg namnet på en frukt genom att få lukta på den. Ibland kan elever som har en kombinerad syn- och hörselnedsättning vilja lukta på personer som de möter för att kunna identifiera vem det är.

Muskel- och ledsinne, proprioceptiskt sinne

Muskel- och ledsinnet, även kallat det proprioceptiska sinnet, hjälper oss att känna var kroppens olika delar är i förhållande till varandra. Det ger oss en inre bild av vår kropp som inte bygger på att vi behöver titta på eller röra vid kroppens delar. Därför kan vi planera och styra rörelser vi gör utan hjälp av synen.

Om en elev har svårigheter med sitt proprioceptiska sinne kan det resultera i att hen inte vill eller inte kan stå. Det kan bero på svårigheter att kontrollera och känna lederna i sina tår, knän och höfter under tiden som eleven ska hålla ryggraden upprätt. Det kan vara svårt för eleven att koordinera och avväga sina rörelser. Eleven kan behöva hålla upp huvudet med stöd av händer och armar. Då kan det vara bra att få luta sig emot en vägg eller ett träd. För att känna sina fötter kan eleven stampa hårt när hen går eftersom eleven då får en proprioceptisk signal och taktil sinnesupplevelse. Elevens strategi för att få till starka tryck- och sträcksignaler kan också vara att söka sig till trånga utrymmen, korsa ihop ben eller armar, gnissla tänder, slå mot sitt huvud, flippra eller klappa sina händer (Brown, 2013).

Alla som möter elever med intellektuell funktionsnedsättning behöver ha förståelse för det proprioceptiska sinnet. Undvik att betrakta annorlunda beteenden, som att tränga sig in i trånga utrymmen, som något som eleven inte bör göra. Det finns annars en risk att eleven blir fråntagen den strategi som hen behöver för att känna trycksignaler.

Balanssinne

Balanssinnet finns i innerörat och är det mest inflytelserika sinnet. Det kallas också det vestibulära systemet och har till uppgift att ge kunskap om huvudets position och rörelse. Muskel- och ledsinnet, synsinnet och det taktila sinnet står i nära samarbete med det vestibulära systemet. Det är nödvändigt med ett samarbete mellan dessa sinnen för att kunna hålla balansen. När en person inte har tillgång till det vestibulära systemet kan syn och proprioception kompensera för det, men det innebär en stor, medveten ansträngning. Sammanfattningsvis behöver balanssinnet, synsinnet och kombinationen av känsel-, muskel- och ledsinnet vara i en så kallad jämviktstriad. För att utveckla rörlighet och kroppshållning är det positivt med alla sorters erfarenheter och upplevelser i jämviktstriadens sinnen. Fokuset behöver ligga på de tre sinnenas samspel och inte enbart på balanssinnet (Brown, 2013).

För personer med exempelvis dövblindhet eller Charge syndrom kan dessa sinnen saknas eller vara nedsatta i sin funktion. Det påverkar den grovmotoriska utvecklingen och rörligheten, men trots det kan många elever med dessa funktionsnedsättningar gå.

Taktilt sinne

Tryck eller beröring förmedlas till hjärnan och ryggraden genom vårt taktila sinne i huden. Upplevelsen av tryck eller beröring är olika från person till person och kan exempelvis ge oss känslor av avslappning, välbehag eller obehag. I vissa fall kan taktila svårigheter uppstå exempelvis av åtsittande kläder, trånga köer eller hårda duschstrålar. Viss beröring, till exempel en kram, kan vara svår att tolka och leda till en osäkerhet inför hur beröringen ska besvaras (Psykologiguiden, 2022).

Syndrom

Det är viktigt att känna till om en elev har något slags syndrom. Ta reda på hur syndromet kan påverka elevens utveckling och lärande och hur lärmiljön kan anpassas utifrån de pedagogiska konsekvenser som syndromet medför. I planeringen av undervisning och valet av anpassningar kan det exempelvis handla om taktilt material, ljudutjämningsystem eller bemötande. Ha i åtanke att det kan se mycket olika ut från person till person, så det är alltid viktigt att ta reda på vars och ens behov och styrkor. Läs mer på sidan Sällsynta diagnoser är vanligt i *Studiepaket ämnesområden*.

Övriga medicinska diagnoser, medicinering

En elevs förutsättningar i lärandet kan påverkas av medicinska diagnoser. Exempelvis kan hjärtfel påverka både vakenhetsgrad och uthållighet.

Epilepsi kan innebära att eleven tar mediciner under skoldagen och skolan behöver veta om det är något speciellt som triggar anfallen. Om en elev tar mediciner eller byter till en ny medicin kan det innebära både positiva och negativa effekter och leda till exempelvis ökad trötthet, oro eller utåtagerande beteenden. Därför är det viktigt att ha dialog med vårdnadshavare om elevens mediciner.

Historik: för tidigt född, vårdupplevelser, trauman

En elevs livshistoria påverkar utvecklingen, till exempel om eleven är för tidigt född. Då är det viktigt att väga in att barnets utveckling i vissa fall kan vara försenad (1177, 2022).

Erfarenheter av operationer kan komma till uttryck i oro och ge smärtsamma minnen. Omgivningen behöver då vara observant på elevens signaler efter en operation. Om eleven visar med en gest att den nyopererade armen smärta kan du bekräfta det som eleven berättar genom att lägga din hand där gesten utfördes. Du visar då att du förstår att eleven har ont där.

En elev kan ha fått sin funktionsnedsättning via ett trauma i samband med en olycka eller krigssituation. Oavsett vad som ligger bakom traumat är det viktigt att försöka förstå det utifrån elevens perspektiv. I ett sådant läge behöver du ta reda på vilka kognitiva och kommunikativa förutsättningar eleven har för att bearbeta en svår händelse.

En del elever kan vara drabbade av posttraumatiskt stressyndrom, PTSD, som kan yttra sig på ett liknande sätt som adhd yttrar sig (SPSM, 2022). Kunskap om elevens bakgrund kan bidra till att du lättare förstår när eleven reagerar kraftigt på situationer som påminner om tidigare upplevelser. Om en elev har varit med om traumatiska händelser kan det finnas behov av stöd från Barn- och ungdomspsykiatri.

Frågor om sjukhusvistelser, trauma och posttraumatiskt stressyndrom kan vara känsliga för vårdnadshavare att tala om. Det är inget som du kan kräva eller förvänta dig att de ska prata om. Det är viktigt att tala om i vilket syfte du vill veta mer om eleven och berätta vad du ska göra med den information du får.

Läs mer om PTSD hos barn och elever i stödmaterialet *Särskilt stöd till nyanlända elever* (SPSM, 2018).

Adaptiva färdigheter

Adaptiva färdigheter kan beskrivas som hur eleven fungerar i olika vardagliga sammanhang såsom kommunikation, social delaktighet och självständighet. Undersök elevens adaptiva färdigheter genom frågor som: Hur

självgående är eleven i sin vardag? Hur kan undervisningen planeras så eleven utvecklar mer självständighet?

Begreppet ESSENCE

ESSENCE är en förkortning som står för Early Symptomatic Syndromes Eliciting Neurodevelopmental Clinical Examinations. ESSENCE är ingen diagnos i sig utan en paraplyterm för utvecklingsneurologiska och eller neuropsykiatriska störningar. Det kan handla om adhd, Tourettes syndrom, bipolär sjukdom och epileptiska störningar, som kan medföra svårigheter när det gäller beteende och kognition tidigt i barndomen.

I ett tidigt skede är det svårt att skilja dessa störningar från varandra, eftersom de grundar sig i samma miljöfaktorer, kliniska symtom och eller gener. De kan också överlappa varandra. En specifik diagnos går att sätta först när kriterierna för diagnosen är uppfyllda, därför kan olika diagnoser sättas vid olika tidpunkter i livet.

ESSENCE belyser de stora svårigheter som personer kan ha och där ett utvecklingsneurologiskt problem har uppstått tidigt. ESSENCE lyfter även vikten av att det kan behövas en diagnostisk omvärdering av elevens problematik (Gillbergcentrum, 2022). Det kan handla om att ställa frågor som: Vilka diagnoser har eleven? Har de kompletterats över tid? Hur påverkar elevens olika diagnoser varandra?

Habiliterande insatser

Vilka kontakter har eleven med Barn- och ungdomshabiliteringen och andra habiliterande instanser? Det kan exempelvis vara utifrån elevens motoriska behov och hens kontakt med fysioterapeut och arbetsterapeut.

Vilka behov har eleven av habiliterande insatser under skoldagen och tiden på fritidshemmet? Ett exempel kan handla om att en elev behöver öva sin munmotorik. Det kan planeras in i den ordinarie undervisningen, som vid samlingen, i väntan på maten eller vid hygiensituationer. Då blir aktiviteterna något som eleven kan göra tillsammans med kamrater.

Anknytning

Anknytning innebär att ha en nära känslomässig relation till en annan människa, en så kallad anknytningsperson. En anknytningsperson kan inte bytas ut mot en annan person. För en elev kan det innebära obehag att bli separerad från en anknytningsperson, eftersom det är hos den personen som eleven främst söker tröst, beskydd och trygghet (Broberg, Broberg, & Hagström, 2012). Undersök elevens anknytning till personalen i skolan genom frågor som: Ber eleven om hjälp? Litar eleven på lärarna och den

övriga personalen? Är eleven avståndstagande? Är eleven väldigt närgången i kontakten? Är eleven rädd för vuxnas närhet?

Imitation

I forskning har man sett att spädbarn på sex månader verkar förstå om du härmar det barnet gör och det är något de uppskattar (Sauciuc et al, 2020). Att vara observant på hur din elev reagerar när du härmar elevens ansiktsuttryck, röstläge, med mera kan ge information om flera områden. Exempelvis om eleven inte reagerar på när du härmar elevens rörelser kan det kanske bero på att eleven inte har förmågan att se dig, eller har förmågan att höra dig när du härmar elevens röstläge. Sådana observationer kan behöva utredas vidare.

Samband mellan orsak och verkan

Att lära sig saker bygger bland annat på att förstå hur en målmedveten handling kan påverka vad som händer i nästa steg. Ett sätt att se om eleven har en uppfattning om sambandet mellan orsak och verkan är att använda sig av en brytkontakt. Denna kan kopplas till en fläkt eller mixer och eleven kan då själv trycka av eller på apparaten. Elevens kunskap om samband mellan orsak och verkan kan utvecklas till att gälla fler saker exempelvis trycka på dörröppnaren.

Koncentration, uppmärksamhet och nyfikenhet

Där uppmärksamheten finns sker ett lärande. Men hur vet vi om en elev är koncentrerad på det som händer i omgivningen? Att eleven inte tittar på det som händer behöver inte betyda samma sak som att eleven inte är koncentrerad på det.

När vi uppfattar det som att eleven inte är uppmärksam är det intressant att observera vad eleven faktiskt gör, eftersom nyfikenhet kan visa sig på många olika sätt. Ett exempel: om eleven har svårt att ta sig till det som eleven vill utforska kan sprattlande med benen signalera viljan att delta. Vad får eleven att bli uppmärksam eller närvarande? Vad väljer vi vuxna att rikta vår uppmärksamhet på?

Förmåga att planera, organisera, utföra och slutföra

För att få utveckla exempelvis självständighet behöver en elev stöd i att utveckla förmågorna att planera, organisera, utföra och slutföra. Eleven kan visa sina förmågor i många olika situationer. Exempelvis när eleven i samlingen pekar på bildstödet att eleven vill gå ut och gunga när samlingen är slut (planera). Efter samlingen går eleven ut till hallen och tar fram sina utekläder och klär på sig (organisera). Därefter går eleven ut till gungan och ställer sig i kö för att det till sist är elevens tur att gunga (utföra). Eleven vet

om att var och en får gunga i fem minuter och sedan lämna över gungan till en annan kompis (slutföra).

Bearbeta information och tillämpa inlärd kunskap

Att kunna ta emot ny information, bearbeta den och så småningom tillämpa den i form av inlärd kunskap är en process i flera steg. För en elev kan det handla om att upprepa ett nytt ord många gånger och fråga vad det betyder, så att omgivningen återupprepar ordets betydelse. Eleven bearbetar informationen genom att ställa sina frågor och kan till sist använda det nya ordet självständigt. Elevens frågor kan formuleras i olika kommunikationsformer som tecken, gester, bilder, tal. Eleven kan även behöva uppleva saker med flera sinnen för att få förståelse.

Vakenhetsgrad

Att observera en elevs vakenhetsgrad kopplat till olika situationer ger bland annat information om hur barn lär sig. Carolina Record of Infant Behavior är en medvetandeskala som tar upp olika slags sinnestillstånd, allt från okontrollerad oro till djupsömn. Läs mer om vad de olika sinnestillstånden kan medföra, och att det ena tillståndet kan vara framgångsrikt men för en annan person är det tvärtom, i *Sinnenas samspel* (Brown, 2013, sidorna 42–43).

Självreglering

Självreglering kan handla om att reglera sina känslor eller styra sina känslouttryck, en förmåga som är i konstant utveckling genom livet. Vissa personer har lättare att reglera sina känslor än andra. Små barn visar sina känslor direkt i stunden men efter hand utvecklar de sin förmåga att reglera känslouttrycken efter situation och tillfälle. Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar kan många gånger leda till svårigheter när det gäller den känslomässiga utvecklingen (Eriksson & Wolff, 2019).

Det kan också handla om att eleven reglerar sig själv i lärandesituationer. Här behöver skolan stötta elevernas utveckling i att ta eget ansvar för sin lärprocess, initiativförmåga och självständighet (Dalland & Klette, 2016).

Aktivitet och delaktighet

Elever kan vara aktiva och delaktiga på flera olika sätt. Det kan handla om att eleven själv kan ta sig fram till en aktivitet och delta på samma sätt som sina kamrater. Eller att eleven visar genom att hoppa upp och ner i sin rullstol att hen vill bli flyttad, eller pekar med ena foten mot den aktivitet som hen önskar delta i. Undersök hur eleven uttrycker viljan till aktivitet och delaktighet genom att observera eleven i olika situationer och undervisningsmoment.

Familjesituation och tidigare skolsituation

Barnets vårdnadshavare har viktig informationen om elevens intresse, kommunikation, tidigare erfarenheter och mycket mer. Denna information är en viktig del när du planerar för elevens undervisning.

Elevens röst

Utifrån FN:s barnkonvention §12 har barn rätt till att uttrycka sin mening och att den ska respekteras av omgivningen (UNICEF, 2022). Använd gärna bildstöd, till exempel känslobilder som eleven kan peka på. Det finns även appar till mobiltelefoner och plattor som kan underlätta för eleven i samtal om känslor och åsikter.

Metakognitiv förmåga

Vi behöver få syn på elevens metakognitiva förmåga, det vill säga hur eleven tänker om sitt eget tänkande och handlar utifrån det. Metakognitiv förmåga innebär exempelvis att vi löser problem utifrån anpassningar till sammanhanget eller situationen. Det kan handla om att förstå vad som är rimligt och välja olika strategier utifrån det (Roos, 2021). För att kunna anpassa undervisningen utifrån elevens förutsättningar är det viktigt att ha en uppfattning om elevens metakognitiva förmåga.

Elevens intressen

Vad fångas elevens uppmärksamhet av? Vad tycker eleven om att göra? Vad vill eleven fortsätta göra? Hur visar eleven sitt intresse och engagemang, exempelvis genom att vara uppspelt eller lugn? Är det skillnad på elevens intressen i skolan och hemma? Är eleven intresserad av en eller flera specifika saker eller områden? Är det samma saker över tid, eller förändras de? Ha i åtanke att nya saker kan behöva introduceras aktivt för eleven i takt med stigande ålder, till exempel musik, aktiviteter eller spel som är populära bland elevens jämnåriga.

Känslouttryck och önskat bemötande

Alla människor uttrycker känslor på olika sätt. För vissa kan det vara svårt att visa nyanserade känslor. En del andra har svårt att skilja på när man är arg eller ledsen. På vilket sätt visar eleven sina känslor? Om eleven inte använder ansiktsuttryck för att förmedla känslor, hur visar eleven det i så fall? Fråga gärna eleven när eleven inte är i affekt eller rädd: Hur vill du bli bemött när du är rädd, ledsen eller arg? Vill du få vara med en viss pedagog eller kompis? Vill du vara ensam eller kommunicera?

Personlighet och självtillit

Hur beskriver eleven sig själv? Vilka personlighetsdrag ser omgivningen hos eleven exempelvis nyfiken, energisk eller som en person med stort

rättspatos? Försök att beskriva drag som omgivningen kanske ser som negativa som en tillgång. Till exempel om en elev blir arg när kompisar enligt eleven gör fel mot någon annan och hen då går in och vill styra upp situationen. Då kan omgivningen antingen tolka det som att eleven har svårt med regleringen av sina impulser eller se det som att reaktionen handlar om elevens rättspatos.

Det är viktigt att inte övertolka elevens agerande eller förklara allt med en diagnos. Temperamentet är medfött men personligheten förändras över tid. Fundera över om sociala situationer tar eller ger eleven energi? Är eleven mer introvert än extrovert? Det handlar inte om hur bra eleven fungerar i sociala situationer utan mer om vad det kostar för eleven att vara i dem. Vilken självbild har eleven? Vågar eleven lita på att hen kan?

Utforskande

Hur undersöker eleven sin närmiljö? Genom att titta, lyssna, känna, lukta, smaka? Har eleven en inre bild av hur närmiljön ser ut? Kan eleven hitta på egen hand till olika aktiviteter och sin plats?

Den sociala lärmiljön

Modersmål och studievägledning

Modersmålet har en viktig betydelse för elevens identitets-, personlighets- och tankeutveckling samt elevens språk (Skolverket, 2022 a). Hur använder skolan elevens modersmål i undervisningen? På vilket sätt kan modersmålsläraren stödja elevens lärande? Använder skolan studievägledare och på vilket sätt?

Kommunikationssätt

För att eleven ska få möjlighet att utveckla kunskap och lärande utifrån sina egna villkor behöver elevens sätt att kommunicera utforskas. På vilka sätt arbetar skolan med elevens kommunikationsutveckling? Hur kommunicerar eleven? Sker det exempelvis genom att eleven upprepar vissa gester? Hur bekräftar omgivningen dessa gester i så fall? Använder eleven eller omgivningen tecken eller taktila tecken? Vilken slags kommunikation syns mest framgångsrik tillsammans med eleven? Möjliggör elevens syn och hörsel de val av kommunikationssätt som omgivningen erbjuder? Exempelvis: hör eleven det som sägs? Ser eleven det som tecknas? Sker kommunikationen främst mellan vuxen och elev eller sker det också kommunikation mellan eleverna? Hur kan den kommunikationen uppmuntras och utvecklas vidare?

Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK)

Vissa kommunikationssätt är särskilt utformade för att ge stöd åt kommunikation vid funktionsnedsättning. Exempel på sådana är tecken som

alternativ och kompletterande kommunikation (TAKK), taktila symboler eller föremål, bilder, Pictogram eller bliss. Personer som använder AKK ska erbjudas flera olika kommunikationssätt som kompletterar varandra, det vill säga multimodal kommunikation. Det ger förutsättningar för en fungerande kommunikation i olika situationer. Använder eleven någon typ av AKK i sin kommunikation? Vad är nästa steg?

Turtagning

Tar eleven egna initiativ till samtal? Sträcker sig elevens deltagande i samtal över kortare eller längre tid? På vilket sätt återkopplar eleven när turtagning sker exempelvis genom tal, ljud, tecken, taktila tecken, gester, bilder?

Hur leker eleven?

Barn bearbetar sina upplevelser genom interaktion, samspel, lek och kommunikation. De provar olika roller och lär sig normer och värderingar av varandra och har roligt samtidigt. Leken kan gå till på olika sätt. Det kan vara ensamlek, bredvidlek, lek med vuxna, lek med andra barn i grupp. Undersök elevens lek genom frågor som: Vilka lekar uppskattar eleven? Vilken roll har eleven i leken, ledarroll eller biroll? Hur träder eleven in i leken? Hur kan vi utveckla leken genom att vi modellerar nya roller i leken som eleven kan härma, eller genom att introducera nya föremål eller situationer i leken?

Den pedagogiska lärmiljön

Pedagogisk lärmiljö har bland annat att göra med vilket förhållningssätt som lärare och andra runt eleverna har: tror vi på att de kan lära sig nya saker och utvecklas? Hur kan vi planera undervisningen för att främja lärande och utveckling?

Hur tillrättalägger lärarna den pedagogiska lärmiljön genom pedagogiska uppgifter, eller genom att skapa struktur och rutiner? Hur planerar skolan elevens hela skoldag där även fritidshemmet ingår?

Tydliggörande pedagogik

Tydliggörande pedagogik är inte en metod utan olika arbetssätt. De kan användas för att underlätta elevens vardag, göra eleven mer självgående i lärsituationen eller underlätta för eleven att fatta egna beslut (Pedagoginspiration, 2019). Tydliggörande pedagogik kan också underlätta för eleven att hantera och förstå innebörden av en situation, eller att uppleva situationen som meningsfull. I praktiken innebär det att lärmiljön ger svar på frågor som eleven har: varför, vad, hur, var, när, med vem, vad ska hända sen? Olika arbetssätt kan ge stöd, som exempelvis färdiga bildstöd eller att läraren ritar enkla bilder när en situation uppstår. Bildstöd kan även

användas för att tydliggöra dagens schema, uppgifter, platser eller kommande händelser.

Tid för reflektion och återhämtning

Alla behöver tid att reflektera över det vi är med om och lär oss. Detsamma gäller tid för återhämtning. Elever som har en eller flera funktionsnedsättningar kan ha ett extra behov av sådan tid. Det kan vara tid att tänka igenom vad man ska svara på en fråga. Ibland kan personer i elevens omgivning vara för snabba i att konstatera att eleven inte kan svara, istället för att vänta in och ge eleven tillräckligt med tid för att reflektera och tänka. Elever med funktionsnedsättningar i kombination kan behöva extra tid för återhämtning. Det är krävande att exempelvis ha både en hörselnedsättning och en synnedsättning eftersom mycket energi går åt till att tolka hörsel- och synintrycken.

Pedagogiska omgivningsfaktorer

Pedagogiska omgivningsfaktorer handlar om bemötande, förväntan, ansvarsfördelning i arbetslaget, planering, utvärdering och bedömning. Arbetslaget runt eleven behöver arbeta systematiskt med att synliggöra vad alla gör, varför och vad det leder till. Systematiskt kvalitetsarbete är av stor vikt för att barn och elevers utveckling och lärande ska kunna ske (Skolverket, 2022 b).

Frågor som kan ställas i systematiskt kvalitetsarbete (Skolverket, 2022 b):

- Var är vi?
- Vart ska vi?
- Hur gör vi?
- Hur blev det?

Fritidshem? Korttidsboende?

Elever med intellektuell funktionsnedsättning har möjlighet att vistas vissa dygn på korttidsboende. De kan även vara på ett fritidshem efter skoltid. Om så är fallet hur upplever eleven att vara på korttidsboendet eller fritidshemmet? Vilket samarbete har skolan, fritidshemmet och korttidsboendet med varandra? Hur kan samarbetet utvecklas?

Den fysiska lärmiljön

Utrustning och teknik

Regionen kan förskriva vissa hjälpmedel på vårdnadshavares uppdrag och informera om dessa till skolan. Det kan skilja sig åt mellan regionerna vilka hjälpmedel som förskrivs. Om det är oklart vad eleven har rätt till för hjälpmedel kan skolan kalla till en samverkansträff, efter vårdnadshavares

godkännande. Vid en samverkansträff kan oklarheter redas ut och överenskommelser göras för vem som ansvarar för vad. Då kan exempelvis följande frågor ställas: Hur fungerar utrustningen för eleven och för lärarna i skolans vardag? Behöver skolan något stöd i hur hjälpmedlet används? Vilka andra hjälpmedel finns och är det något av dessa som skulle underlätta för eleven?

Syn- och akustikanpassning

I vissa kommuner finns synpedagoger och hörselpedagoger som kan vara behjälpliga i arbetet runt syn- och akustikanpassning. På vårdnadshavares uppdrag kan även olika professioner inom regioner informera i dessa frågor exempelvis specialister på Syncentralen eller på Barn- och ungdomshabiliteringen. Exempel på synanpassning i skollokaler är tydliga kontrastfärger på dörrkarmar och trappsteg eller taktila markeringar eller ljudmarkörer som underlättar för eleven att orientera sig, det vill säga hitta rätt i skolan (Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2021).

Utomhusmiljö

Hur tillgänglig är utomhusmiljön för eleven utifrån elevens egna förutsättningar? Kan eleven ta sig fram med hjälp av rullstol? Kan eleven självständigt eller med stöd komma fram till lekredskap eller sociala ytor? Kan eleven delta på samma sätt som sina kamrater i utomhusmiljön? Läs mer på sidan Tillgängliga lärmiljöer utomhus i *Studiepaket ämnesområden*.

Skolväg och skolskjuts

Hur tar sig eleven till och från skolan? Uppskattar eleven resan till skolan? Om inte, när är det svårare eller lättare?

Sammanfattande frågor

Individuell utvecklingsplan, åtgärdsprogram

Alla elever i grundsärskolan, som inte får betyg, har en gång per läsår rätt till en individuell utvecklingsplan, en IUP. I planen ska skolan dokumentera både omdömen och framåtsyftande planering (Skolverket, 2021). Där ska också extra anpassningar dokumenteras (Skolverket, 2022 c). En extra anpassning kan vara att läraren behöver beskriva eller syntolka det som visas i lärsituationerna, exempelvis innehållet i en film, utifrån att eleven har en synnedsättning.

Det särskilda stödet runt eleven ska dokumenteras i ett åtgärdsprogram och utvärderas kontinuerligt. Exempel på särskilt stöd i grundsärskolan kan vara att rektor beslutar att lärare behöver delta i kurser för att få kunskap om hur undervisningen fungerar när en elev har en synnedsättning och ytterligare funktionsnedsättning. Det innebär med stor sannolikhet att rektor även behöver tillsätta en vikarie under utbildningstiden.

Hur får eleven visa sina kunskaper?

Alla elever, oavsett skolform, behöver få möjlighet att visa sina kunskaper utifrån sina egna förutsättningar.

Ett kriterium för bedömning av kunskaper är att eleven ska kunna tolka andras känslor och visa det i kommunikation. Hur kan eleven visa det? Vi tänker oss att en pojke har ramlat på skolgården och sitter och gråter. Vår elev går fram till kompisens arm och klappar honom på armen och visar samtidigt gesten som eleven brukar använda när hon vill att en vuxen ska komma. När en vuxen kommer dit visar eleven med sin hand på kompisens tårar och på kompisens arm. På så sätt visar eleven exempel på förmågan att tolka kompisens känslor och visa det i kommunikation.

Referenser

1177. (2022). *Hur för tidigt födda barn växer och utvecklas*. Hämtad 11 januari 2022 från <https://www.1177.se/Kalmar-lan/barn--gravid/att-skota-ett-nyfott-barn/for-tidigt-fodda-barn/#section-94168>
- Andersen, K., & Rödbroe, I. (2002). *Temahäfte 1. Identifikation av medfödd dövblindhet. Frågeformulär. Videntcenter for Dövblindfödde*. Specialpedagogiska Institutet Resurscenter dövblind.
- Axelsson, I., & Södergren, A. (2021). *Synbedömning av barn med nedsatt hörsel*. Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor. Hämtad 3 januari 2022 från <https://nkcd.se/produkt/synbedomning-av-barn-med-nedsatt-horsel/>
- Broberg, A., Broberg, M., & Hagström, B. (2012). *Anknytning i förskolan. Vikten av trygghet för lek och lärande*. Natur och Kultur.
- Brown, D. (2013). *Sinnenas samspel – en artikelsamling*. Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Dalland, C., & Klette, K. (2016). Individual teaching methods: Work plans as a tool for promoting self-regulated learning in lower secondary classrooms? *Education Inquiry*, 7(4).
- Eriksson, I., & Wolff, L. (2019). *Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar – perception, kognition, samspel och känslor*. Specialpedagogiska skolmyndigheten. Hämtad 6 juni 2022 från <https://www.spsm.se/globalassets/studiepaket-stodmaterial-delwebbar/studiepaket-npf/neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar--perception-kognition-samspel-och-kanslor-pdf-dokument-925-kb-3.pdf>
- Gillbergcentrum. (2022). *ESSENCE, konceptet bakom vår forskning*. Hämtad 21 juni 2022 från <https://www.gu.se/gnc/essence>
- Möller, M.-L. (2008). *Hur kan jag hjälpa min elev att se bättre? Visuell perception – Tips på vad man kan göra i klassen*. (2 uppl.). Hämtad 21 juni 2022 från <https://docplayer.se/379326-Hur-kan-jag-hjalpa-min-elev-att-se-bättre.html>
- Pedagoginspiration. (2019). *Tydliggörande pedagogik. Mötet med David Edfelt*. Hämtad 21 juni 2022 från <https://pedagoginspiration.com/2019/12/18/18-tydliggorande-pedagogik/>
- Psykologiguiden. (2022). Natur och Kultur. Hämtad 5 januari 2022 från <https://www.psykologiguiden.se/psykologilexikon/?Lookup=ber%C3%B6ringssinne%2C+taktilt+sinne>

- Region Skåne. (2015). *Habiliteringsprocess för vuxna med Cerebral Visual Impairment i Region Skåne*. (FoU-rapport 1/2015). Forsknings- och utvecklingsenheten, Habilitering & Hjälpmedel. Hämtad 3 januari 2022 från <https://docplayer.se/30058076-Habiliteringsprocess-for-vuxna-med-cerebral-visual-impairment-i-region-skane.html>
- Roos, C. (2021). *Metakognitionens betydelse i läs- och skrivundervisning hos barn som är döva och barn med hörselnedsättning*. Specialpedagogiska skolmyndigheten. Hämtad den 21 juni 2022 från <https://www.spsm.se/globalassets/tvasprakig-teckensprakig-las--och-skrivutveckling/2-metakognitionens-betydelse-i-las-och-skrivundervisning-hos-barn-som-ar-dova-och-barn-med-horselnedsattning.pdf>
- Sauciuc, G.-A., Zlakowska, J., Persson, T., Lenninger, S., & Alenkaer Madsen, E. (2020). Imitation recognition and its prosocial effects in 6-month old infants. *PLoS ONE*, 15(5).
- Skolverket. (2021). IUP med omdömen i grundskolan. Hämtad 2 juli 2022 från <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/iup-med-omdomen-i-grundskolan>
- Skolverket. (2022 a). Rätt till modersmålsundervisning. Hämtad 21 juni 2022 från <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfrigor/ratt-till-modersmalsundervisning>
- Skolverket. (2022 b). Systematiskt kvalitetsarbete – så fungerar det. Hämtad 21 juni 2022 från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/systematiskt-kvalitetsarbete/systematiskt-kvalitetsarbete-i-skola-och-forskola>
- Skolverket. (2022 c). Extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram. Hämtad 1 juli 2022 från <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfrigor/extra-anpassningar-sarskilt-stod-och-atgardsprogram>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2018). *Särskilt stöd till nyanlända elever*. Hämtad 2 juli 2022 från <https://www.spsm.se/sarskilt-stod-till-nyanlanda-elever/start/samarbete-i-utredningen/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). *Synnedsättning och blindhet, ett orienterande stödmaterial*.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2022). *Posttraumatiskt stressyndrom – likheter och skillnader med adhd*. [Film]. Hämtad 21 juni 2022 från <https://www.spsm.se/sarskilt-stod-till-nyanlanda-elever/start/samarbete-i-utredningen/>

UNICEF. (2022). Barnkonventionen är vårt uppdrag. Hämtad 21 juni 2022 från <https://unicef.se/barnkonventionen>

Östlund, D. (2017). Elevassistenter: en möjlighet eller ett hinder för elevers inkludering och delaktighet. *Specialpædagogik*, 37(3/4), ss. 106–117.